وەڵامی شێخی زەنبیل (1938- 1875)

بە شیعرەکەی عەبدوڵلابەگی 'زێوەر' (1948 – 1875)

لە بەشی 241 ی ئەم زنجیرە ووتارەدا باسی شیعرێکی عەبدوڵلابەگی زێوەر (1875 – 1948) م کرد. بنەمای کارەکەی من، وەک ڕامگەیاندبوو، دەقێکی شیعرەکە بوو کە خوالێخۆشبوو ئیبڕاهیم ئەفخەمی لە کتێبی *'فەرهەنگ و ئەدەبی موکریان – بۆکان'* دا ڕایگەیاندبوو. ئەودەم دیوانی زێوەرم لەبەردەستدا نەبوو و دۆست و برادەرانیش لە لەندەن هیچکام نەیانبوو، ناچار دەقەکەی ئەفخەمیم وەک بنەما وەرگرت. ئێستا دەقی دیوانەکە لە سەر ماڵپەڕی ڕۆژهەڵات بۆکان بڵاو بۆتەوە و من بە یارمەتی ئەو دەقە، هەندێک هەڵەی ووتارەکە ساغ دەکەمەوە و پاشان وەڵامی جەنابی سەید عەبدولحەکیم نوورانی (شێخی زەنبیل) بۆ شیعرەکە دێنمەوە کە ئەویش هەر لە دیوانی زێوەر دا چاپ کراوە.

<u>یەکەم ساغ کردنەوەی هەڵەی سەرەتا و پەراوێزەکانی ووتارەکە:</u>

- ساڵی لەدایکبوونی زێوەر بە 1875 نووسرابوو، کە ڕاستە؛ بەڵام ساڵی مردنی زێوەر 1945 نییە و بەگوێرەی دیوانەکە، 1948 ە؛

- شیعرەکە، بە پێچەوانەی بۆچوونی مامۆستا ئەفخەمی، بۆ حاجی عەبدولڕەحمان بەگی فەیزوڵلابەگی نەنووسراوە کە هەر ئەودەم گومانم لێکردبوو، بەڵکوو بۆ سەیید عەبدولحەکیم نوورانی (سەییدی زەنبیل) نووسراوە و بۆ ئەویش نێرراوە.

<u>دووهەم هەڵەی ناو شێعرەکە خۆی:</u>

بەداخەوە زێوەر لەو شاعیرە کەم بەختانەی کوردە کە سەرەڕای چەندەهاجار بڵاوبوونەوەی شێعرەکانیان هێشتا دەقێکی پاک و بێ هەڵەیان نەکەوتۆتە بەردەستی خوێنەر و لەپێش هەموویانەوە شێخ ڕەزای تاڵەبانییە کە تا ئەمڕۆش دەقێکی بەمتمانەی دیوانەکەیمان نییە. هەڵەی ناو شێعری جێگەی باسی ئێمەش بریا هەر ئەوانە بوایە کە ئەفخەمی تووشی کردووە، بەداخەوە، دیوانەکەش - کە لەژێر سەرپەرشتیی کوڕی شاعیردا چاپ کراوە، ئەوەندەی هەڵەی چاپ تێدایە کە خوێنەر بێزار دەکات. لە کۆتایی ئەم ووتارەدا دەقی شێعرەکە لەبەر چاپی دیوانەکە دەهێنمەوە کە خوێنەری ئەم ووتارانە دەستی بە هەردوو دەقەکە ڕاگەیشتبێت و بتوانێ بەراوردیان بکات یا هەڵەبڕی بکات.

بەڵام با سەرەتا بچینە سەر ئەسڵی باسەکە - واتە وەڵامی سەیید عەبدولحەکیم نوورانی بە زێوەر. ئەوەی لێرەدا ڕوونە، ئەوەیە زێوەر شێعری 'خەرقە' کەی خۆی بۆ سەییدی زەنبیل ناردووە نەک کەسێکیتر. سەییدی زەنبیلیش هاوکات لەگەڵ ناردنی خرقەی ماوت بۆ زێوەر، بە شێعرێک وەڵامی

داوەتەوە. شێعرەکە نیشانەی توانای بەرزی سەیید عەبدولحەکیمە لە شاعیریدا و بەگوێرەی 'چێشتی مجێور' ی مامۆستا هەژاریش، ناوبراو شاعیرێکی بەتوانا بووە. خۆزگە کەسێک شێعرەکانی کۆدەکردەوە و دەیگەیاندنە دەست خوێنەری تامەزرۆ.

ئەوە وەڵامی سەیید عەبدولحەکیم نوورانی (سەییدی زەنبیل) ە

بە شێعری عەبدوڵڵابەگی زێوەر:

ئەی عەزیز و ڕەفیقی دانیشوەر! نییە خۆشتر لە شێعری تۆ 'زێوەر'!

من کە خەجڵەت دەبم لە عەرزی جەواب هەیە ئومێد لە تۆ، بە سەرفی نەزەر

خەرقەیێکت هەیە ڕەفیقی شەفیق 'خەرق' ە بۆ تۆ وجوودی ئەو یەکسەر

ئەو لە 'بەرماڵ' ەکەت جگەرسۆزتر کە لە بەرماڵ دۆعا ئەکا بە ئەثەر

چۆن نەگرمە گوێ نەسیحەتی ئەو؟ هەیە گوفتاری زوبدە وەک گەوهەر

خەرقە هەرچی ئەڵی لەگوێی بگرە با نوێژیش نەکەی لەوەختی سەفەر!

زووە بۆ ڕۆیینت، مەکە تەعجیل بەفر زۆرە، بەئێمە گەیوە خەبەر

وەختی ڕۆیین خەبەر بدە 'خادم' کەشفی ڕێگەت بکا لە هەر کیشوەر

ڕۆح ئەنێرم لە بەدرەقەی تۆدا لاکین ئینساف نییە قوبووڵی خەتەر

موئمینان و 'سەعید' و'قۆچ' و 'ڕەشید' بە حەکەم دابنێن لە ئەهلی هونەر

من سەلامم هەیە لە خزمەتیان بیگەیێنە بە عەشقی پیر و پدەر

خەرقەکەی ماوەتە، ئومێد وایە بە سەفای دڵ دۆعا بکا بێ مەڕ!

تەواو

<u>سەرنجەکانی من لەسەر شێعرەکەی سەیید عەبدولحەکیم:</u>

- وێدەچێت شێعرەکە ناتەواو بێت بە تایبەت لە دەوروبەری فەردی دەهەم دا؛
- وەک شێعرەکەی زێوەر خۆی، لەمیشدا تەنزێکی نەرم ونیان دەبینرێت؛

- هیچ نیشانەیەکی لە ڕادیکالیزمی ئیسلامی پێوە نییە و ڕوانگەی شاعیر گەلێک لیبراڵە، تا ئەو شوێنەی کە دەڵێ بەقسەی خەرقەکەت بکە با لە کاتی سەفەردا نوێژیشت بۆ نەکرێت؛

- نەمزانی 'خادم' کێیە و بە هەمان شێوە، 'سەعید' و 'قۆچ' و 'ڕەشید' کێن؟ ؛'موئمینان' دەبێ موریدانی خانەقا بن. من شکم بۆ ئەوە دەچێت نیازی لە مۆمن بەگ و قۆچ بەگی فەیزوڵڵابەگی بووبێتن واتە زێوەر ویستبێتی لە لای زەنبیل و تورجانەوە بەرەو ناوچەی فەیزوڵڵابەگی بچێت؛

- ئەوانەی وا بە 'حەکەم' ی داناون بۆچی بووە؟ بۆ هەڵسەنگاندنی شێعرەکەی زێوەر و خۆی؟ یا چی؟

- کاتی گوترانی شێعرەکان زستان بووە، بەڵام کام ساڵ؟ بەگوێرەی پەراوێزی لاپەڕە 42 ی دیوانی زێوەر کە لە زمان مامۆستا نەجمەددین مەلا وە نووسراوە، ساڵی 1919 و دوای شەڕی یەکەمی جیهانی بووە؛

- 'پیر' یا پیری دەستگیر دەبێ یەک لە شێخانی نەقشی بێت وەک شێخی حیسامەددین'؛

- 'پدەر' دەبێ باوکی سەیید عەبدولحەکیم واتە سەیید عەبدولڕەحیمی حافز' بێت؛

- بەگوێرەی هەمان پەراوێز، نەجمەددین مەلا لە ڕۆژنامەی ژینی ژمارە 1347 دا ژیننامەی سەیید عەبدولحەکیمی نووسیوە و ساڵەکانی ژیانی ئەوی بە 1292 تا 1357 ی کۆچی مانگی (1875 تا 1938 ی زایینی) دەست نیشان کردووە و گوتوویەتی لە گوندی زەنبیل لە دایک بووە و هەر لەوێش کۆچی دوایی کردووە و نێژراوە.

- ناکرێ بزانرێت لە ئەسڵی شێعرەکەدا ناوێ شاعیر بە 'زێوەر' نووسراوە یان 'زیوەر'. دەقی چاپکراو بە'*زێوەر*' ی نووسیوە.

- من یەکدوو هەڵەی چاپی ناو شێعرەکەم ڕاست کردۆتەوە، وەک <u>زوبدە</u> لە جیاتی زێدە، کە واتاکەی سەقەت دەکات؛ یا <u>بێ مەر</u> لە جیاتی بێ شک و مەڕ، کە شێعرەکەی لە باری کێشەوە پێ لەنگ دەبێت.

دیوانی [عەبدوڵڵابەگی] زێوەر، مەحموود زێوەر کۆی کردۆتەوە و پێشەکی بۆ نووسیوە، چاپی ئاراس، هەولێر 2003، دەقی شێعرەکە لە لاپەڕە 37 تا 42

ئەوەش دەقی شێعرەکەی زێوەر بەو شێوەیەی وا لە دیوانەکەیدا هاتووە،

تەقسیمی ڕزقی عالەم ئەکا چونکە ڕازیقە
خاڵی نییە لە حیکمەتێ زستانە یا بەهار

**

ئەمڕۆ بەبەفر و تەرزە ئەتۆی خستە زەمهەریر
هاوین کە هاتە پێشەوە بەفراو ئەخاتە دەشت
ئەم دەشتە وشکە گەرمە ئەبێتە سەرای بەهەشت
کاروون و دیجلە دێتە وجوود بۆ غەنی و فەقیر

**

ئەم جارە شیعری جوانی (ضیا)م هاتەوە خەیاڵ*
ئەیخوێنمەوە هەمیشە وەکو زیکری ئەهلی حاڵ
«سبحان من تَحیَّر في صنعه العقول»
«سبحان من بقدرته یعجز الفحول»

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٥٨-٦٠ی سۆزی نیشتماندا چاپ کراوە هەروەها لە لاپەڕە ٤٠-٤٣ی شیعر و ئەدەبیاتی کوردی لەمەڕ مامۆستا (ڕەفیق حیلمی)شدا چاپ کراوە.

(١) ماڵطە: دوورگە و دەوڵەتێکە کەوتۆتە نێوان صەقەلیە و لیبیا، پایتەختەکەی (لاڤالیت)ە. ساڵی ١٩٦٤ سەربەخۆیی وەرگرت.

(٢) زوموستان: زستان.

(٣) کەبک: کەو. هەزار: بولبول.

* ئەم شیعرە عەرەبییە هی ضیا پاشای تورکە مامۆستا ڕەفیق حیلمی بەگ لە شیعر و ئەدەبیاتی کوردیدا بەهی خەییامی لە قەڵەم داوە. (ن.م).

خەرقەیێکم هەیە*

خەرقەیێکم هەیە ڕەفیقی سەفەر
ماوتی خاصی شاری «مانچستەر»
خزمەت و مینەتی ئەوەند زۆرە
نادرێ شەرحی ئەو بەسەد دەفتەر
باخوصووص لەم زەمانی هیجرەتەدا
شەو لەجێی لێفە، ڕۆژ لەجێی بیستەر
جاربەجار موتتەکا و سەرتی منە
ڕاکشێم گەر لە کێو و دەشت و دەر

ڕوو لە مەجلیس بکەم عەبای شانە
وەختی باران و بەفر ئەبی بەسوپەر
وەختی نوێژ ڕای ئەخەم وەکو بەرماڵ
مەوریدی ویردی حەزرەتی داوەر
ڕۆژێ لێم هاتە حیددەت و شیددەت
وتی ئەی بێ خەبەر لە نەفع زەرەر
من کە بدڕێم ئەتۆ موعەططەل ئەبی
غافڵی تۆ لە حاڵی خۆت یەکسەر
چاری بەرماڵی نوێژ بکە بۆ خۆت
تا خەلاص بم منیش لە ڕەنج و کەدەر
وتم ئەی یاری هەمدەم و جانی
خۆت ئەزانی کە نیمە سیم و زەڕ
کەس بەخۆڕایی شت بەکەس نادا
باخوصووص بۆ غەریبی خانە بەدەر
وتی تۆ شاعیری بەشوهرەتی، خەڵک
وەکو بیستوومە پێت ئەڵێن زێوەر
یەک قەصیدە بنووسە بۆ زاتێ
خواستی بەرماڵ بکە بەنەظمی دورەر
وتم: ئەی خەرقە کۆنی هەرجایێ
ئابڕووی من ئەبەی وەکو سواڵکەر
بەڵکو نووسیم و مایەوە بێ جواب
ئەو عەزابە خراپترە لە سەقەر
من نە ئەهلی (توقع)م نە طەڵەب
نوێژە نایکەم هەتا نەکەومەوە حەضەر
وتی: من پێن ئەڵێم بنووسییە کوێ(١)
جوابی خۆش وەرگری بەفەتح و ظەفەر
وەک دەڵێن: ئاغەیانی (دێووکری)
هەموو ئەربابی جوود و فەضڵ و هونەر
گەر بنووسی قەصیدەیێ بۆیان
مەقصەدی تۆ ڕەوا ئەبێ بەنەظەر

وتم: ئەو ئاغەیانە نامناسن
پێم دەڵێن سائیلێکە بێ سەروبەر
وتی: ئاغای (قەڕاڵی) چۆنن لات
هەموو دیندارن و عیبادەت وەر
وتم: ئاغای قەڕاڵی دەروێشن
شێخ شوناسن لەگەڵ مەلان بەکەدەر
وتی: شێخ لە (کۆکە) زۆر کۆکە
صاحێبی موڵک و ماڵ و بزن و مەڕ
وتم: ئەو شێخە چونکە نامناسێ
ڕەنگە ئەصلاً نەکاتە نامە نەظەر
وتی: ئیلخانی حاجییە و سەردار
صاحێبی نام و شان و شەوکەت و فەڕ
ئەرشەدی خانەدانی کوردستان
ئەنجەبی طائیفەی هونەرپەروەر
لەو طەلەب کە مەچۆرە لای هەرکەس
باغی فیکرت لەوانە دێتە ثەمەر
وتم: ئەی هەرزەگۆیی هەر جایی
ئەی حەماقەت مەئابی بێ سەروبەر
زاتی وا ڕەخش بەخشە صاحێبی خوان
(فەضل) و (یەحیا) لە قاپی یا نۆکەر
زۆر لەلام نەنگە لەو طەلەب کەم، کەم
ئەغلەبی خوارە سەطری بێ میسطەر
وتی: ئەی حاجی بابەشێخ چۆنە؟
سەید و عالم و کەریم سییەر
دەفعەیێ بۆ زیارەتی کە نەچووم
چۆن بنووسم بکەومە باس و خەبەر
وتی: ئەی ئاغەیانی دەوری سەقز
صاحێبی طەبعن و هونەر گوستەر
ماڵی ئەو تاقمە وتم وەقفە
بۆ غیاث و شەریف شەهد و شەکەر

ناوی بەرماڵ لەلای ئەوان بێنم
پێم ئەڵێن: شێت بووە لە هەوڵی خەتەر
وتی: ئایا ئەمیر (تومان) چۆنە؟
وتم: ئەی حیلەبازی ئەفسوونگەر
دەوڵەتی ئەو کچە، کچیش بۆ من
زۆر مەحاڵە غەریبم و بێ پەڕ
وتی: زاتێ هەیە خووجەستە صیفات
ئاسمان پایە و بڵند ئەختەر
کامی هەرکەس ڕەوا ئەبێ لای ئەو
نووری (زەنبیل) و سەید و سەروەر
مونکیری جاه و پایەی شەڕەفی
هەروەکو عەوعەوی سەگە بەقەمەر
صوبحی گوڵشەن صەفای فەسڵی بەهار
یا هەناسەی نەسیمی وەختی سەحەر
هەروەکو خوڵقی ئەو فەرەح بەخشە
هەروەکو فیکری ئەو عەبیر ئاوەر
مەرکەزی دائیرەی فەضائیل و جوود
لە سەمای عیلم و حیلمدا میحوەر
بابی ئەو مەلجەئی خەواص و عەوام
بۆ فەقیران و بێ نەوایە پدەر
کۆهی حیلم و تەحەممول و تاقەت
ڕەونەقی بەحری فەضلە وەک گەوهەر
خضری ڕاهی مەردی گوم گەشتە
سەددی ڕێی زوڵم ئەکا وەک ئەسکەندەر
نەجلی پاکی بەتوول و شێری خووا
زوهدی بۆ (بەکرییە)و بەوەرعی (عومەر)
کە ئەمانەم لە خەرقە بیست فەورەن
وتم: ئەی ئافەرین ڕەفیقی سەفەر
هیممەتی سەیدە کە هاتیە قسە
لە کەراماتا بووی بە دانشوەر

بەشی من هیچ نەمـــــایەوە ئیـللا

کــە دوعــای بۆ بکەم بەسـۆزی جگەر

سـەییـدا گـوێ نەدەیتـە خـواهیشی ئەو

مـــەطلـــەبی من دروست بکە بەنەظەر

من بەبەرمـالّی خـۆم بگەم بەسـمـە

هیـــمـــەتی تۆم ئەوێ وەکــو ڕەهبــەر

من نە دەروێشم و نەپیـــر و مــــرید

ڕەنگە نوێژیش نەکەم لە وەختی سەفەر

تەوصـیـــیـــەی تۆم ئەوێ لە ڕێگەوبان

بۆ سـواریش ئەگـەر ببێ یەک کـەر؟!

شایانی باسە سەید عەبدولحەکیمی زەنبیل بەم چەند دێرە جوابی مامۆستا زێوەری داوەتەوە. ئەمەش دەقەکەیەتی لە کەشکۆڵی (أ)وە ڕاگوێزی دەکەین:

ئەی عـــەزیز و ڕەفـیــقی دانشـــوەر

نیـیـە خـۆشـتـر لە شیـعـری تۆ زێوەر

من کە خەجڵەت ئەبم لە عەرزی جەواب

هەیە ئومێـــد لە تۆ بەسـەرفی نەظەر

خـەرقـەیێکت هەیە ڕەفـیـقی شـەفـیق

خـەرقـە بۆ تۆ وجـوودی ئەو یەکـسـەر

ئەو لە بەرمـــالّەکـــەت جگەرسـۆزتر

کـــە لە بەرمـــالّ دوعـــا ئەکـــا بەئەثەر

چۆن نەگـرمـە گـوێی نەصیـحـەتی ئەو

هەیە گـوفـتـــاری زێدە وەک گـەوهەر

خـــەرقـــە هەرچی ئەڵێ لە گـــوێ بگرە

بانوێژیش نەکـەی لە وەختـی سـەفـەر

زووە بۆ ڕۆیینت مـــەکـــە تەعـجـیـل

بەفـر زۆرە بەئێـــمـــە گـەیـیـوە خـەبەر

وەخــتـی ڕۆیین خـــەبەر بدە خـــادم

کـەشـفی ڕێگات بکا لەهەر کـیـشـوەر

ڕۆح ئەنێـــــرم لە بەدرەقـــــەی تۆدا

لاکین ئینصـاف نییـە قـوبـووڵی خـەتەر

مـوئمـینان و سـەعـید و قـۆچ و ڕەشید

بە حــــەکــــەم دابنێن لە ئەهلی هونەر

من ســـەلامم هەیە لە خـــزمـــەتیـــان

بیگەیێنە بەعـــەشـــقی پیـــر و پدەر

خــەرقــەکــەی مــاوتە ئومـێـد وایە

بەصـەفـای دڵ دوعـا بکا بێ شک مـەر

....

* ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٢١٨-٢٢١ی کەشکۆڵی (أ) و لاپەڕە ١٩-٢٣ی کەشکۆڵی (ب) نووسراوەتەوە لە گۆڤاری بەیان، ژمارە ١٣٧، لاپەڕە ٢٢-٢٣دا بڵاوکراوەتەوە هەروەها لە ڕۆژنامەی ژینی ژمارە ١٣٤٧دا بەشێکی لێ بڵاوبۆتەوە.

موناسەبە و هۆی وتنی ئەم شیعرە وەکو نەجمەدین مەلا لە پەراوێزی کەشکۆڵی (أ)دا نووسیویەتی و دەڵێ: ساڵی ١٩١٩ی ز چونکە مامۆستا زێوەر هاوکاری شۆڕشی شێخ مەحموود بوو دوای ئەوەی شێخ مەحموود لە دەربەندی بازیان بەدیل گیرا زێوەر هەڵات چووە کوردستانی خۆرهەڵات لە گوندی زەنبیل لای سەید عەبدولحەکیم ماوەیێک مایەوە ئەمجار لەم هەڵبەستەدا خواستی بەرماڵێکی نوێژ ئەکا لە سەید عەبدولحەکیم وەیان بیگەیینێتەوە بەرماڵی خۆی.

دەربارەی ژینامەی سەید عەبدولحەکیمیش، نەجمەدین مەلا لە ڕۆژنامەی ژینی ژمارە ١٣٤٧ نووسیویەتی دەڵێ: سەید عەبدولحەکیم کوڕی سەید عەبدولڕەحیمی حافظە، ساڵی ١٢٩٢ی کۆچی ١٨٧٥ز لە کوردستانی خۆرهەڵات لە گوندی زەنبیل هاتۆتە دنیاوە خوێندنی لای زاناکانی سابڵاخ، مهاباد لە قوتابخانەی مزگەوتی سوور تەواو کردووە ناوبراو بەکوردی و فارسی و عەرەبی شیعری وتووە لە هونەری شیعردا دەست درێژ بووە ساڵی ١٣٥٧ی ک ١٩٣٨ی ز لە گوندی زەنبیل کۆچی دوایی کردووە. هەر کەسێ دەیەوێ زیاتر لە مەبەستی ئەم شیعرە حاڵی بێ با سەیری لاپەڕە ١٨٩ی «گەنجینەی مەردان و یاداشتی ڕۆژانی دەربەدەری» نووسینی مامۆستا زێوەر خۆی بکا.

(١) کۆی: وشەیەکی فارسییە بەمانای جێگەی هانا بۆ بردن.

عەرەق ناخۆم*

عـەرەق ناخۆم کە تووشی دەردی سەر بم

گــرفـــتـــاری هەزار دەرد و خــەتەر بم

هەچی خـوا حـەز نەکـا ئەیکەم بەسـرڕی

ئیـــتـــر بۆ شـەرمـەزاری ناو بەشــەر بم

عەرەق ناخۆم کە عومرم کورت و کەم بێ

بەجــــوانی بۆ گـــرفـــتــــاری زەرەر بم

عـــەرەق ناخـــۆم کــە دووچاری وەرەم بم

هیـلاکی خـەسـتـەگی قـەلب و جگەر بم

عـەرەق ناخـۆم کـە «مـقطوع النسل» بم

حـــەزم وایە کــە بابی ســەد پســـەر بم